

4. Reyn S.J.G. *Atlantis Lost: The American Experience with De Gaulle, 1958-1969*. Amsterdam : Amsterdam University Press. 2010. 548 p.
5. Jackson J. *De Gaulle*. London : Haus Publishing Limited, 2003. 928 p.
6. Joint Statement Following Discussions With Prime Minister Macmillan - The Nassau Agreement. URL: <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/joint-statement-following-discussions-with-prime-minister-macmillan-the-nassau-agreement> (дата звернення 23.06.2020)
7. Press conference held by General de Gaulle (14 January 1963). URL: https://www.cvce.eu/en/obj/press_conference_held_by_general_de_gaulle_14_january_1963-en-5b5d0d35-4266-49bc-b770-b24826858e1f.html (дата звернення 18.06.2020)
8. Treaty between the French Republic and the Federal Republic of Germany on French-German cooperation (22 January 1963). URL: https://www.cvce.eu/en/obj/treaty_between_the_french_republic_and_the_federal_republic_of_germany_on_french_german_cooperation_22_january_1963-en-68956f73-75cb-4749-a6e2-344c8aad84ba.html (дата звернення 23.06.2020)
9. John F. Kennedy Library. Kennedy Papers. National Security Files. Meetings and Memoranda. Box 316. Bromley Smith. Summary Record of NSC Executive Committee Meeting No. 38 (Part II). 25 January 1963.
10. Ellison J. Defeating the General: Anglo-American Relations, Europe and the NATO Crisis of 1966. *Cold War History*. 2006. Vol. 6. Issue 1. P. 85-111.

УДК 94 : 327.54 (8)

Романюк В.О.

«ХОЛОДНА ВІЙНА» ТА КАРИБСЬКА КРИЗА

Досліджено чинники і особливості «холодної війни» другої половини 40-х – початку 90-х рр. ХХ століття як особливої форми конфронтації та суперництва між великими державами. Проаналізовано окремі концептуальні підходи до цієї особливої системи міжнародних відносин і суспільно-політичного явища, певного політичного феномену у згаданий період, досліджено визначення терміну «холодна війна» та передумови її виникнення, розглянуто певні американські доктрини та концепції, а також викладено окремі періоди «холодної війни». Окрему увагу приділено промові В. Черчилля в Фултоні у березні 1946 р. як своєрідного маніфесту початку «холодної війни».

Розглянуто неспростий і напружений період «холодної війни» – Карибську кризу (1962 р.), яку визнано кульмінаційною подією початкового періоду «холодної війни» і самою небезпечною за всю історію людства кризою, яка могла викликати світову термоядерну війну.

Проведений аналіз підтверджує трактування феномена «холодної війни» як специфічної форми тривалих відносин конфронтаційного типу між країнами, які знаходяться в стані постійного конфлікту, утримуючись при цьому від прямого застосування військових методів протидії, та визначено доцільним проведення досліджень як для збереження історичної пам'яті, так і для формування виваженого підходу до політики України у сфері забезпечення національної безпеки і оборони, зовнішньої політики та міжнародних відносин.

Ключові слова: «холодна війна», Карибська криза, криза на Сході України, протистояння, суперництво, безпека, міжнародні відносини.

Романюк В.А. «Холодная война» и Карибский кризис.

Исследованы факторы и особенности «холодной войны» второй половины 40-х – начала 90-х гг. XX столетия как особой формы конфронтации и соперничества между великими державами. Проанализированы отдельные концептуальные подходы к этой особенной системе международных отношений общественно-политического явления, определенного политического феномена в упомянутый период, исследованы определения термина «холодная война» и предпосылок ее возникновения, рассмотрены отдельные американские доктрины и концепции, а также изложены отдельные периоды «холодной войны». Отдельное внимание уделено речи У. Черчилля в Фултоне в марте 1946 года как своеобразному манифесту начала «холодной войны».

Рассмотрен непростой и напряженный период «холодной войны» – Карибский кризис (1962 г.), который признан кульминационным событием начального периода «холодной войны» и самым опасным за всю историю человечества кризисом, который мог вызвать мировую термоядерную войну.

Проведенный анализ подтверждает трактовку феномена «холодной войны» как специфической формы длительных отношений конфронтационного типа между странами, которые находятся в состоянии постоянного конфликта, воздерживаясь при этом от прямого применения военных методов противоборства, и определено целесообразным проведение исследований как для сохранения исторической памяти, так и для формирования взвешенного подхода к политике Украины в сфере обеспечения национальной безопасности и обороны, внешней политики и международных отношений.

Ключевые слова: «холодная война», Карибский кризис, Восточнoукраинский кризис, противостояние, соперничество, безопасность, международные отношения.

Romaniuk V.A. The Cold War and the Caribbean crisis.

The factors and features of the XX century Cold War as a special form of confrontational relations and rivalry between the great powers have been investigated. Certain conceptual approaches to this specific system of international relations and the socio-political phenomenon existing within the period between the

second half of the 40s – early 90s of the XX century have been analyzed, also the definition of the term Cold War and the prerequisites for its emergence have been investigated. A number of American doctrines and concepts have been studied with the certain periods of the Cold War have been highlighted. A special attention has been paid to the speech of Winston Churchill in Fulton in March 1946 as a kind of manifesto of the beginning of the Cold War.

The author has investigated a difficult and tense period of the Cold War – the Caribbean Crisis (1962), which has been recognized both as the most dangerous crisis in the entire history of the mankind and the Cold War culminating event being able to cause a thermonuclear war in the world.

The analysis made confirms the interpretation of the phenomenon of the Cold War as a specific form of long-term confrontational relations between the countries that are in a state of a permanent conflict while refraining from a direct use of military methods of confrontation. The author has found it appropriate to conduct further researches seeking both the preservation of historical memory and formation of a balanced approach in the policy of Ukraine in the sphere of ensuring national security, defense, foreign policy and international relations.

Key words: *Cold War, the Caribbean crisis, crisis in Eastern Ukraine, confrontation, rivalry, security, international relations.*

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку міжнародних відносин між окремими державами на початку XXI століття ми маємо можливість споглядати й аналізувати цілу низку подій, що позначені певним загостренням напруженості та суперництва між провідними державами – альтернативними центрами сили світової політики та їх намаганнями домінувати в окремих регіонах світу відповідно до своїх уявлень щодо розподілу сфер впливу, відбуваються складні конфронтаційні процеси і трансформації міждержавних стосунків світової спільноти.

З огляду на такий розвиток сучасних міждержавних стосунків окремі політичні оглядачі, аналітики та науковці все частіше характеризують стан відносин між провідними державами як «другу холодну війну» та вдаються до дослідження феномену «нової холодної війни». Такий підхід до розгляду певних міждержавних відносин поряд з ґрунтовним та виваженим порівняльним політичним аналізом, розгортанням широкої полеміки і відповідного наукового дискурсу потребує належного розуміння та переосмислення подій колишньої «холодної війни» – особливої системи міжнародних відносин після Другої світової війни. «Холодна війна» характеризувалася глобальним ідеологічним, політичним, військовим, науково-технологічним, економічним і культурним протистоянням США та СРСР і очолюваних ними воєнно-політичних блоків – Північноатлантичного альянсу (НАТО) та Організації Варшавського договору (ОВД), яке поєднувалося з гонкою озброєнь і високим ступенем загрози нової світової війни [1]. Як суспільно-політичне явище «холодна війна» була втіленням протистояння двох політичних систем, яке включало військові, зовнішньополітичні, економічні, ідеологічні та інші аспекти. Цей політичний

феномен характеризувався постійною високою напруженістю у відносинах між провідними державами, однак супроводжувався уникненням провідних суб'єктів конфронтації від прямого застосування сили [2].

Цілком актуальною і правомірною є постановка проблеми про концептуалізацію самого поняття «холодної війни», визнання домінантної ролі правлячої верхівки США, військово-промислового комплексу (ВПК) і американського розвідувального співтовариства у запровадженні й розгортанні політики «холодної війни» та послідовного забезпечення особливої форми конфронтаційних відносин між великими державами через доктрини «світового панування» і «стримування комунізму», пріоритету «національних інтересів» та «реалізму», де головним арбітром в міждержавних стосунках визнавалась лише сила, «звільнення від комунізму» з використання атомної зброї та необхідності третьої світової війни, а також «балансування на межі війни», що потребувало нарощування ракетно-ядерного потенціалу як для протидії «радянським загрозам», так і для розгортання безпрецедентної гонки озброєнь.

У рамках доктрин військової інтервенції та здійснення психологічної війни, проведення численних таємних операцій і обмежених військових конфліктів в різних регіонах світу та гострих політичних криз, спровокованих як однією, так й іншою сторонами протистояння, важливим і кульмінаційним етапом початкового періоду «холодної війни» стали Карибська криза (1962 р.), інтервенція найманців і проголошення незаконної блокади Куби, в результаті чого людство було поставлено на грань ядерної катастрофи.

Аналіз актуальних досліджень і публікацій. Дослідження політичного феномену «холодної війни» продовжує привертати увагу багатьох зарубіжних і вітчизняних дослідників, науковців та політичних аналітиків, фахівців у сфері міжнародної безпеки, зовнішньої політики і міжнародного права, всесвітньої історії та історії спецслужб і розвідки.

Слід відзначити чималу кількість статей і наукових досліджень, фактичного матеріалу політичних аналітиків та фахівців у згаданих сферах щодо концептуального визначення поняття «холодної війни» як політичного феномену, передумов та обставин виникнення конфронтації після перемоги у Другій світовій війні, ролі американського політичного інстеблішменту, військового керівництва і ВПК та розвідувального співтовариства США у процесі нагнітання антикомуністичної істерії та розроблення низки американських доктрин, розгортанні психологічної війни, здійснення військової інтервенції та таємних операцій в окремих регіонах світу, а також перебігу подій на окремих етапах «холодної війни» тощо.

У цьому контексті заслуговує на увагу доробок таких американських аналітиків та науковців, як Г. Алмонд [3], У. Бернс [4], Дж. Бернхем [5], Р. Брауні [6], Р. Гартхоф [7], Дж. Кеннан [8, 9], С. Коен [10], К. Лондон [11], Г. Моргентгау [12], Д. Перкінс [13] та ін.

Серед російських та європейських зарубіжних дослідників, в статтях яких розглядаються нагальні питання та особливості «холодної війни» і Карибської кризи, доцільно відзначити О. Адамшина [14], І. Ванден Берге [15],

М. Загладіна [16], В. Зубока [17], Є. Єгорова [18], Р. Овіннікова [19], О. Олексієва [20], Г. Мардонеса [21], М. Нарінського [22], Л. Ніжинського [23], К. Плешакова [24], А. Чубар'яна [25], М. Яковлева [26], О. Яковлева [27]. Серед вітчизняних авторів зазначеній проблематиці присвячено праці Д. Асанова [28], С. Віднянського [1], О. Деменко [29], І. Копилова [30], Г. Костіна [31], В. Манжолі [32, 33], Т. Орлової [34], С. Толстова [2, 35], А. Тумашова [36, 37], М. Фесенко [2] та ін.

При цьому слід відзначити, що незважаючи на значний обсяг наукової та політичної літератури з проблематики «холодної війни» та Карибської кризи, різноплановість згаданого політичного протистояння і декілька тривалих періодів конфронтації протягом майже 35 років, ряд аспектів теми не знайшли більш-менш глибокого відображення, не були належним чином досліджені або залишилися у всесвітній історії майже непомітними.

Перебіг загальної наукової дискусії дозволив виявити низку проблемних зон у тлумаченні подій 1940-х – 1980-х рр. Адже з огляду на тривалість та інтенсивність суперництва двох наддержав у 1947/48 – 1990/91 рр. залишається відкритим принципове питання, чи була тогочасна «холодна війна» специфічною формою співіснування певних ворогуючих сторін, або вона мала характер протиборства, яке передбачало неминучу розв'язку, мусило закінчитися поразкою слабшого суперника й встановленням домінування переможців.

З погляду сьогодення ці зауваження, на думку окремих дослідників, визначають основні контури політичного і наукового дискурсу. Поява новітніх гіпотез з приводу того, чи можна вважати теперішнє загострення суперництва великих держав аналогом колишньої «холодної війни» 1947-1991 рр., потребує з'ясування, чи були тодішні й теперішні протиріччя подібними або принаймні однотипними за їх формою, ступенем гостроти та інтенсивності. Від відповіді на це питання залежить, наскільки продуктивним може бути порівняння історичних умов і типологічних ознак глобального протиборства між СРСР і США з різноплановими відносинами конкуренції та суперництва між великими державами сучасності.

При цьому слід відзначити, що попри значний обсяг наукової та політичної літератури з проблематики «холодної війни», в науковому дискурсі й досі залишаються дискусійними критерії, які дозволяють визначити зміст цього феномену міжнародних відносин. Не дивно, що в міру розгортання полеміки з приводу оцінки новітніх тенденцій у відносинах між США та Росією, колишня «холодна війна» 1940-х – 1980-х рр. все частіше стає предметом переосмислення у політичних та академічних колах [2, с. 6].

Залишається остаточно невирішеним питання більш чіткої концептуалізації самого поняття «холодної війни» як особливої системи міжнародних відносин, різнопланового суспільно-політичного явища чи попереднього етапу (предтечі) виникнення «гарячої війни».

В науковій літературі з питань всесвітньої історії, міжнародного права і забезпечення національної безпеки також залишається недостатньо дослідженою проблематика виникнення і розгортання Карибської кризи, участі в ній силових

структур ворогуючих сторін протистояння, а також наслідків та уроків Карибського конфлікту.

У рамках загальної політики «холодної війни», обмежених воєнних конфліктів в різних регіонах світу та під час окремих суспільно-політичних криз в минулому столітті, на думку автора, недостатньо уваги приділено висвітленню реакційної та провокативної діяльності правлячих кіл провідних держав світу, шовіністично налаштованих можновладців та прихильників ескалації, які не зважають на інтереси народу, суспільства та країни в цілому, насамперед США, СРСР і Російської Федерації. Вочевидь в дослідженнях щодо згаданих країн в періоди «холодної війни» ХХ ст. чи «нової холодної війни» у ХХІ ст. більш слушним буде говорити не про вину країни та її народу, а про відповідальність та антинародну політику можновладців і певних реакційних кіл, воєнщини та відповідних силових структур.

Мета статті. Стаття присвячена передумовам виникнення і розв'язання Карибської кризи 1962 р. та з'ясуванню її уроків.

Окремі підходи до визначення поняття «холодної війни»

У науці вдаються до різних видів визначення понять, характер і структура яких залежать передусім від обраної основи поділу визначень. В нашому дослідженні згадаємо про перше згадування вказаного терміну та спробуємо розкрити у окремих найбільш характерних визначеннях поняття «холодної війни» зміст, тобто його істотні та загальні ознаки.

Спочатку зазначимо, що термін «холодна війна» вперше використав кастильський принц Хуан Мануель у ХІV ст. Він поділяв їх на «гарячі» і «холодні» в залежності від того, війни відрізняються тим, як вони закінчувалися. «Гарячі війни», за його розумінням, закінчувалися загибеллю держав або миром, а «холодні війни» не приносили ні миру, ні честі тим, хто їх розв'язував.

Для опису протистояння США та СРСР термін «холодна війна» вперше застосував Джордж Орвелл у статті «Ти й атомна бомба» («You and the atomic bomb»), що з'явилася на світ 19 жовтня 1945 році в газеті «Tribune» [38].

Головними рушійними чинниками політики обох наддержав у другій половині 40-х – 80-х рр. минулого століття, на думку окремих дослідників, були взаємний страх і занепокоєння власною безпекою. Таким чином, головна ознака «холодної війни» – це *конфронтація* у світовій політиці. Іншими ознаками були: ревізія узгоджених під час Другої світової війни рішень; формування військово-політичних блоків навколо двох великих держав; перегони озброєнь, у тому числі ракетно-ядерних; воєнно-силове мислення в зовнішній політиці; формування «образу ворога» засобами масової інформації. Оскільки обидві сторони уникали відкритого конфлікту, «холодна війна» велася в царині міжнародної політики та ідеології, економічного змагання, політичних і військових загроз, розвідки та підривної діяльності [39].

Про конфронтацію між СРСР і західними країнами на чолі зі США в період після закінчення Другої світової війни, як на одну з головних ознак «холодної війни», вказує професор Інституту міжнародних відносин КНУ ім.

Т. Шевченка В.А. Манжола. Це явище описується як «стан міжнародних відносин», яким були властиві постійна взаємна ворожість й недовіра, які ґрунтувалися на політичних, ідеологічних, економічних та суспільних відмінностях між наддержавами» [32].

Згаданий конфронтаційний тип відносин між державами фактично дуже близький до *балансування на грані війни* і не передбачають заздалегідь запланованого прямого воєнного зіткнення сторін. Доцільно зауважити, що учасники конфронтації офіційно визнають один за одним статус опонентів, суперників чи супротивників. При цьому різниця між «ворогом» і «супротивником» по суті залежить від наявності чи відсутності прямого силового конфлікту і воєнних дій. Інакше кажучи, якщо стан війни не впроваджується та не спостерігається несанкціонованих військових зіткнень, сторони зазвичай визначають одна одну як супротивників. Якщо трапляються поодинокі інциденти на кшталт збиття цивільних лайнерів чи брутальних порушень міжнародного права, учасники протистояння можуть свідомо утримуватися від надмірного загострення напруженості й залишатися упродовж певного часу в стані «ні війни, ні миру». Однак у разі прямих воєнних зіткнень, коли спрацьовує логіка спіралі ескалації, супротивники починають безпосередньо й офіційно вважати один одного ворогами і вживати це поняття у повсякденному дискурсі [2, с. 11].

Цілком закономірними і слухними є також твердження С.В. Толстова і М.В. Фесенко про те, що «холодну війну» як своєрідний феномен міжнародних відносин найбільш виразно характеризують методи, які застосовувалися її учасниками. Серед них важливе значення мали *системне стримування*, яке стосувалося різних сфер відносин, включаючи насамперед військову, створення постійних військових блоків та економічних об'єднань, застосування економічних санкцій та блокад, обмеження економічних і гуманітарних зв'язків, організація підривної діяльності та підтримка антиурядових сил. З цієї точки зору явище «холодної війни» слід розуміти як форму тривалих відносин конфронтаційного типу між країнами, які перебувають у стані постійного конфлікту, широко використовують як силові, так і несилові форми тиску на супротивника, однак утримуються від прямого застосування збройних методів протиборства [2, с. 13].

У згаданій на початку нашого дослідження статті С.В. Віднянського в 6-му томі Юридичної енциклопедії, як характерна ознака «холодної війни», розглядається *протистояння* США та СРСР і очолюваних ними воєнно-політичних блоків – Північноатлантичного альянсу (НАТО) та Організації Варшавського договору (ОВД), яке поєднувалося з гонкою озброєнь, високим ступенем загрози нової світової війни [1].

Зазначимо, що поряд з лаконічними визначеннями окремі автори послуговуються більш розлогішими засобами теоретичного узагальнення. Так, В.А. Манжола вказує, що після поразки Німеччини в 1945 р. загострення протиріч між союзниками по антигітлерівській коаліції мотивувалося прагненням заповнити вакуум сили в Європі. У 1947-1949 рр. суперництво між

ними призвело до згорання партнерства та поступового переведення протистояння в режим перманентної конфронтації. Однією з найважливіших складових тогочасної конфронтації була ідеологічна, адже дві наддержави «намагалися перебудувати повоєнний світ згідно зі своїми ідеологічними настановами», а їхня зовнішньополітична діяльність набувала, певною мірою, «месіанського характеру». СРСР та США будували свою політику на основі глибоко антагоністичних принципів: їх розділяли розбіжності з питань прав людини, громадянських свобод, соціально-економічного устрою світу та бачення тенденцій розвитку людства. Визначальним чинником «холодної війни» була гонка ядерних озброєнь. «Ядерний потенціал, який уможлиблював цілковите знищення супротивника, виступив фактором стримування можливої великомасштабної війни між наддержавами та змусив їх реалізовувати конфронтаційні відносини мирними засобами» [32].

На належну увагу заслуговує визначення іншого вітчизняного дослідника – професора історичного факультету КНУ імені Тараса Шевченка Т.В. Орлової, яка розцінює «холодну війну» як аналог «третього світового конфлікту» – третю й останню світову війну ХХ ст. На її думку, «з одного боку «холодна війна» мала ознаки справжньої світової війни, яка закінчилася відповідним переділом світу на користь переможців і повним крахом (аж до розпаду) держав, що програли. Однак з іншого боку, це була незвичайна, нетрадиційна війна, яка здійснювалася переважно в ідеологічній, політичній, економічній і технологічній сферах із використанням безпрецедентно жорстких невійськових і нетрадиційних засобів. Застосування цих засобів значною мірою визначило характер, форми і масштаби глобального протистояння, які, так само, як і наслідки протистояння, далеко не в усьому вписувалися у параметри «звичайної» світової війни» [34, с. 261].

Серед характерних ознак і специфічних рис «холодної війни» як політичного феномену Т.В. Орлова відзначає наступні:

- вперше мав місце приклад, коли країна, яка розпочала світову війну, виграла її;
- вирішення ідеологічних суперечностей здійснювалося з використанням невійськових і нетрадиційних (насамперед інформаційних) засобів протистояння;
- розв'язання ідеологічних суперечностей не призвело до усунення геополітичних суперечностей;
- наявність ядерної зброї й усвідомлення небезпеки світової ядерної війни та її наслідків не дозволили застосувати військові засоби у глобальному масштабі;
- активне суперництво було винесене на територію «третіх» держав;
- підсумки війни не були юридично закріплені рішеннями міжнародної конференції держав-переможниць [34, с. 261-262].

На думку вітчизняних дослідників – співробітників Інституту всесвітньої історії НАН України С.В. Толстова і М.В. Фесенко, серед різноманітних оцінок «холодної війни» доцільно виокремити дві протилежні точки зору. Ряд дослідників вважають, що «холодна війна» 1947/48 – 1990/91 рр. була унікальним породженням обставин ХХ ст., і що нічого подібного у минулому

доти не спостерігалось. За цією логікою, глобальне протистояння другої половини ХХ століття було зумовлено розподілом світу між конкуруючими, протилежними в політико-ідеологічному сенсі системними об'єднаннями, та появою ядерної зброї. Протилежна точка зору полягає у тому, що подібні феномени відносин конфронтаційного типу – її історичні аналоги – мали місце навіть у давнину, наприклад, під час майже 120-річного протистояння Риму і Карфагену в III-II ст. до н.е. Адже обидві сторони намагалися завдати одна одній найбільшої шкоди морськими блокадами, підіривними діями, перетягуванням союзників, встановленням прямого контролю над стратегічно важливими опорними пунктами, тиском на нетривких союзників і нейтралів, провокуванням повстань, таємною дипломатією тощо. Зазначається, що схожі ситуації та притаманні ним ознаки поведінки зустрічаються і в сучасній практиці, наприклад у формі жорстких санкцій і системної блокади, яку США впродовж тривалого часу провадили щодо окремих країн на кшталт Куби, Ірану, Лівії, Іраку, Сирії, КНДР та ін. [2, с. 10].

Отже, «холодної війни» – особлива система міжнародних відносин після Другої світової війни (друга половина 40-х – початок 90-х рр. ХХ ст.), що характеризувалася протистоянням США та СРСР і очолюваних ними воєнно-політичних блоків – Північноатлантичного альянсу (НАТО) та Організації Варшавського договору (ОВД), запеклою конкуренцією двох політичних систем у світовій політиці та гонкою озброєнь, політичними кризами і виникненням обмежених військових конфліктів, високим ступенем загрози та «балансуванням на межі» нової світової війни з уникненням суб'єктів конфронтації від прямого застосування ядерної зброї.

Передумови «холодної війни» і американські доктрини

Після визначення поняття «холодної війни», на нашу думку, важливо спочатку звернути увагу на певних ознаках передумов «холодної війни», які ймовірно почали формуватися на людиноненависницьких доктринах війни та «загальної смерті» і поширених міфах про «небезпеку зі Сходу», «радянської загрози» з часів створення радянської держави після Жовтєвої революції 1917 р. для виправдання інтервенції країн Антанти проти СРСР й спроб її ізоляції на міжнародній арені та після перемоги над фашизмом у Другій світовій війні (1939-1945 рр.), коли не вдалося досягти мети месіанського прагнення до світового панування відповідно до стереотипів американських доктрин «національних інтересів», «приречення долі», «світового панування», а також після розповсюдження в міжнародній політиці міркувань про «протиприродність» союзу США і СРСР у війні з фашизмом.

Наслідком подібного мислення, яке відображає цілком конкретні інтереси правлячих кіл та агресивну сутність американського імперіалізму, вочевидь стала «холодна війна», яку розв'язали Сполучені Штати Америки. Власне, сама «холодна війна» в переважній більшості досліджень, числених висловлювання політиків, державних діячів і політичних аналітиків та в свідомості значної

частини населення нашої планети логічно пов'язана з перемогою над фашизмом у Другій світовій війні.

Для більш повного розуміння передумов «холодної війни» в контексті послідовної підготовки воєнного відомства США до атомної війни важливе значення має об'єктивний аналіз діяльності до середини 40-х рр. ХХ ст. таких американських військових структур як Комітет начальників штабів і Об'єднаний комітет воєнного планування, штаб військово-повітряних сил (ВПС) щодо розробки американських воєнних директив підготовки нової війни з використанням атомної зброї (1496/2 «Основа формулювання воєнної політики» і 1518 «Стратегічна концепція і план використання збройних сил США», № 432/д від 14.12.1945 р. щодо атомного бомбардування радянських міст та ін.).

Окремо розглянемо певні американські доктрини «холодної війни», що були характерними для розгортання цієї війни. Так, можна вважати, що самі собою доктрини мало кого можуть зацікавити, хіба що їх замовників. Але вони були розраховані на народні маси і саме тому в основу мілітаризму та воєнної пропаганди в США покладена теза про «національні інтереси».

Однією із перших доктрин, що відображала давні прагнення правлячих кіл щодо Радянського Союзу, була *доктрина «стримування»*, початок якої було покладено статтею Джорджа Кеннана «Джерела поведінки Рад» у журналі «Форін афферс» в 1947 р. У цій статті, зокрема, говорилось, що «головним елементом будь-якої політики США по відношенню до Радянського Союзу повинно бути тривале, терпляче, але сильне і пильне стримування» [40, р. 423].

На думку окремих дослідників, саме ця стаття, яка з'явилася спочатку без зазначення автора, була окремою спробою або певним політичним зондування політичних лідерів США реакції світової суспільної думки, перевіркою «працездатності» тих або інших доктрин, їх можливих недоліків та переваг. З одного боку, дискусія здатна була послужити певним амортизуючим фактором прямої критики, з іншого – створювалася сприятлива можливість прислухатися до настроїв світової спільноти та при нагоді відійти на запасні позиції. Вибраний час опублікування статті Дж. Кеннана визнається як певне питання тактики, оскільки фактично доктрина «стримування» народилася значно раніше, відображаючи давню позицію правлячих кіл щодо СРСР. Доктрина «стримування» на той час була досить популярною, вона стала предметом широкого обговорення в пресі, зайняла чільне місце в університетських лекційних курсах, присвячених історії, теорії та практиці зовнішньої політики США, й знаходила як прихильників, так і критиків. Повне визнання позиції американського дипломата, політолога та історика Дж. Кеннана щодо Радянського Союзу і доктрина «стримування» отримали тільки після настання «холодної війни» [27, с. 193-195].

Одним із перших, хто підтримав *доктрину «стримування»*, був Ганс Моргентау (англ. Hans Morgenthau), який в статті «Джерела американської зовнішньої політики» [41], запропонував їй «активне» продовження, назвав «стримування» саме «реалістичним підходом» до міжнародних справ та здійснив певний екскурс в минуле зовнішньої політики США і агресивних війн, який

знадобився йому лише для того, щоб заявити про необхідність повернення до «реалістичного курсу», який відповідав «національним інтересам» без будь-яких вилучень і застережень [27, с. 195].

Викладаючи свою *концепцію «реалізму»* у міжнародних відносинах в книзі «На захист національних інтересів» [12], Г. Моргентау розвиває ідеї, викладені в роботі «Політика націй», що вийшла ще у 1948 р. Так, на його думку, політика, що базується на «національних інтересах» і перейнята «здоровим егоїзмом», сповнена справжньої моральної величі.

У подальшому американський політолог, загально визнаний засновник і голова американської школи прагматизму Г. Моргентау настільки увірував в *концепцію «національних інтересів»*, що відсутність великих зіткнень у радянсько-американських відносинах пояснював «патологічними збоченнями» національних пріоритетів та передрікав, що після завершення американської агресії у В'єтнамі, США розпочнуть проводити зовнішню політику на базі «раціонального розуміння інтересів» і через це знову зіткнуться у конфлікті з Радянським Союзом» [42].

У 1947 р. в США була опублікована праця теоретика консерватизму Джеймса Бернхемма «Боротьба за світове панування», в якій люто пропогандувалася необхідність третьої світової війни заради досягнення світового «демократичного порядку» під егідою США. Згодом за Дж. Бернхеммом визнали авторство *доктрини «звільнення від комунізму»*, яку активно підхопили Аллен Даллес і Дуайт Ейзенхауер [27, с. 202]. У подальшому Дж. Бернхемм був визнаний також активним ідеологом *доктрини «звільнення»* після опублікування своєї книги «Стримання чи звільнення» [5].

Правлячій кліці кортіло скоріше використати атомну зброю. Необхідна була термінова обробка громадської думки. Потрібно було до межі розпалити шовіністичні почуття, зігравши на «неповторності» моменту, коли бомба палила руки, обіцяла владу над світом. Предмет вікового жадання здавався реальним, ідеологічні пророки імперії стрімголов кинулися у вир атомних пристрастей [27, с. 200].

Довгий ланцюг американських агресій та інтервенцій «холодної війни», на думку дослідника О. Яковлева, завжди знаходив висвітлення в доктринах політологів. Так, доктрина Монро: одноосібне панування в західній півкулі. Інакше – війна з будь-яким противником, який посміє зазіхнути на це право; доктрина Клівленда: будь-яка суперечка європейської держави з американською передається до третейського суду США, іншого арбітра бути не могло; доктрина Хейса: будь-який водний шлях із Атлантичного океану до Тихого повинен знаходитись під контролем США; доктрина «відритих дверей» – експансія в Китаї; доктрини «великої дубинки» чи «доброго сусіда» – варіації доктрини Монро для латиноамериканських країн за певних історичних умов; доктрина Трумена – втручання у справи будь-якої держави під виглядом «допомоги» і «боротьби з комунізмом» [27, с. 201-202].

Відомий американський історик Декстер Перкінс в своїй книзі «Еволюція американської зовнішньої політики» [13] наголошував на тому, що США ніколи

не соромилась у засобах досягнення своєї мети і якщо звернутися до основних американських доктрин, то суть їх завжди була сповнена «розумного інтервенціонізму».

Отже, американські доктрини «холодної війни» по своїй суті та формі служили шовіністичним виправданням верховної мети США – досягнення світового панування. З ідеологічної та політичної точки зору потрібно було не тільки створити доктрини, які б виправдовували «холодну війну» у вищих інтересах США, а й перетворити ідею американського «світового панування» в загальнонаціональну мету, нав'язати американському народу і світу свій стереотип зовнішньої політики з позиції сили або примусу силою.

Американські історики, особливо так звані «ревізіоністи», протягом багатьох десятиліть палко сперечалися щодо генези «холодної війни». «Ревізіоністи переконливо показали на рубежі шістдесятих та семидесятих років минулого століття, що відповідальність за «холодну війну» повністю і виключно лежить на американському імперіалізмі. При повній згоді щодо відповідальності вони розходилися лише в деталях – коли саме США почали «холодну війну». Деякі відносили цей момент на квітень 1945 року, перших днів Г. Трумена у Білому домі, інші вказували на березень 1946 року – промову У. Черчилля в Фултоні [26, с. 97].

Основні етапи «холодної війни» та її завершення

Історично достовірним є той факт, що саме У. Черчилль у своїй промові 5 березня 1946 р. відкрито закликав почати «холодну війну» [43]. У промові У. Черчилля нескладно віднайти практично усі стереотипи пропаганди повоєнного періоду (заклики до захисту «свободи», «демократії», «прав людини») і певні програмні витоки «холодної війни», оскільки ідеологія антирадянщини, «хрестових походів», «радянської загрози», яка використовувалась англійським політиком усе його свідоме життя, послугувала зведеним кодексом тез, аргументів і лозунгів для тієї частини політології, яка була професійно орієнтована на антикомунізм.

Для визначення основних етапів «холодної війни» доцільно враховувати розвиток міждержавних стосунків США та СРСР, зусилля правлячої верхівки цих держав, їх провідних політичних партій і урядових структур в реалізації певного зовнішньополітичного курсу, безпекової та воєнної політики й певних світових подій, в яких брали участь ці дві провідні держави світу в другій половині ХХ ст.

Перший етап «холодної війни» (середина 40-х рр. – кінець 1960-х рр.): *повоєнне протистояння та ескалація, гонка «ядерних озброєнь»* був сповнений низки подій, які суттєво вплинули на світову політику і життя народів. Так, в цей період були висловлені претензії Й. Сталіна на перегляд кордонів у Європі та Азії і прозвучала згадана промова В. Черчилля із закликом захистити усіма можливими засобами західний світ від «комуністичної загрози», з'явилися «доктрина Трумена» із заходами «спасіння Європи від радянської експансії» і доктрини «стримування» та «звільнення від комунізму»; створення Радянським

Союзом (після визвольної місії в боротьбі з фашизмом на території Європи, при підтримці місцевих компартій і радянських військових баз) прорадянського блоку східноєвропейських країн та впровадження радянської моделі розвитку; «залізна завіса» і сталінський диктат у внутрішній та зовнішній політиці соціалістичних країн, політика чисток та репресій; створення Північноатлантичного альянсу (НАТО), Ради Єкономічної Взаємодопомоги (РЄВ) і Організації Варшавського договору (ОВД), протистояння двох воєнно-політичних блоків та нарощування озброєнь; Берлінська криза 1961 р. і створення ФРН та НДР; конфлікти та війни в Південно-Східній Азії (Корея, В'єтнам) за прямої чи непрямой участі США і СРСР; Карибська криза 1962 р. та народні революції в Угорщині у 1956 р. і в Чехословаччині у 1968 р. та їх придушення радянськими військами.

Другий етап «холодної війни» (початок – кінець 1970-х рр.): *розрядка міжнародної напруженості та військово-політичний паритет* був періодом поступового повернення до миру після того, як світ був на порозі нової світової термоядерної під час Карибської кризи 1962 р.; були украдені договори між ФРН і СРСР, Польщею, Чехословачиною та чотиристороння угода по Західному Берліну; проведено переговори та укладено радянсько-американські угоди про обмеження протиракетних (ПРО) та стратегічних озброєнь (ОСО) у 1972 р.; в 1975 р. у Гельсінкі відбулася Нарада з безпеки і співробітництва в Європі – реальна спроба мирного співіснування двох політичних систем, незважаючи на певні складнощі та протиріччя; досягнуто військово-політичний паритет між Радянським Союзом та США.

Третій етап «холодної війни» (кінець 1970-х рр. – середина 1980-х рр.): *конфронтація через розрядку* в житті світової спільноти позначений завершенням розрядки і новим загостренням протистояння двох систем, погіршенням радянсько-американських відносин; розпочався новий виток гонки озброєнь та розгорнута американська програма СОІ; зросло втручання США в політику країн Близького Сходу і Латинської Америки та Карибського басейну (ЛАКБ); радянські війська було введено в Афганістан у 1979 р.; з'явилися «доктрина Брежнєва» щодо обмеження суверенітету країн соціалістичного табору; посилились протиріччя між окремими соціалістичними державами та зроблено спроби продовження політики «холодної війни» в умовах кризи світової соціалістичної системи.

Четвертий етап «холодної війни» (середина 1980-х – початок 1990-х рр.): *«перебудова» в СРСР, кінець блокового протистояння, розпад СРСР.* З розумінням необхідності демократичних реформ у країні та розрядки міжнародної ситуації радянський генсек М. Горбачов та його прибічники розпочинають у СРСР «перебудову» і деідеологізацією міжнародних відносин; крах недолугої «перебудови» як спроби соціалістичного реформаторства, перехід до ринкових відносин та ліберальної політичної моделі; у 1989 р. завершено вивід радянських військ з Афганістану і народними революціями скинуто прорадянські режими у Польщі та Румунії; в листопаді 1989 р. зруйновано Берлінський мур і в 1990 р. відбулося возз'єднання Німеччини; в

липні 1991 р. було розірвано Варшавський договір, серпневий путч 1991 р. і припинено діяльність КПРС; розпад СРСР у кінці 1991 р. знаменував закінчення «холодної війни» і суттєву зміну геополітичної ситуації в світі на користь США та їх союзників.

Відзначимо, що на думку вітчизняних дослідників С.В. Толстова і М.В. Фесенка показовим є те, що саме питання про закінчення «холодної війни» 1940-х – 1990-х рр. й досі залишається дискусійним. Про завершення «холодної війни» сторони заявили в грудні 1989 р., тобто раніше, ніж відбувся розпад СРСР у грудні 1991 р. Не менш важливим, на їх думку, було й те, що політичні підсумки «холодної війни», за певними винятками, не були закріплені у формі зобов'язуючих багатосторонніх міжнародних договорів чи рішень міжнародних конгресів. Спочатку про обопільне прагнення до міцного миру лідери США та СРСР оголосили під час зустрічі на Мальті (2-3 грудня 1989 р.). Згодом були укладені часткові угоди, що стосувалися розв'язання окремих невирішених питань, пов'язаних з наслідками Другої світової війни (Договір про остаточне врегулювання щодо Німеччини від 12 вересня 1990 р.), та підписані політичні документи («Паризька хартія для нової Європи» від 21 листопада 1990 р. та Спільна декларація США та РФ від 1 лютого 1992 р.), які декларували прихід нової ери «демократії, миру та єдності» [2, с. 12-13].

Карибська криза та її основні уроки

Розпочата американською стороною «холодна війна» проти Радянського Союзу була покликана підготувати війну «гарячу» в умовах, коли США були монополієм володарем ядерної зброї і співвідношення ядерних сил США та СРСР виражалось в пропорції 8:1. У жовтні 1962 р. людство пережило саму небезпечну за свою історію кризу. Вашингтон організував пряму конфронтацію в районі Карибського моря, погрожуючи нападом на Кубу. Потрібно віддати належне політичному реалізму Дж. Кеннеді, який у вирішальний момент відмовився від акції, яка могла викликати ядерну війну [22, с. 44].

У межах нашого дослідження з огляду на обмежений обсяг наукової статті, не вдаючись до усіх подробиць перебігу подій цієї кризи та певних ідеологічних нашарувань, спробуємо поглянути на основні перипетії неспростого і напруженого періоду «холодної війни», який назвали Карибською кризою. На Кубі ці події називають «Жовтневою кризою», у США поширена назва «Кубинська ракетна криза» (англ. Cuban missile crisis).

Карибська криза можна визначити як суспільно-політичне явище напруженого протистояння (військового, зовнішньополітичного, економічного, ідеологічного, науково-технологічного та ін.) між СРСР і США, яке виникло на тлі суперництва двох політичних систем світу після надання кубинській державі допомоги в боротьбі за незалежність і таємного розміщення Радянським Союзом ядерних ракет на Кубі у жовтні 1962 року.

Основними причинами Карибської кризи слід вважати наступне:

- полярність поглядів керівництва США та СРСР;
- поділ сфер впливу та економічних ринків у світі;

- надмірне нарощення воєнної сили двома «наддержавами»;
- забезпечення безпеки: ядерної, економічної, територіальної;
- відверта опозиція США режиму Ф. Кастро та встановлення економічної блокади.

Початок Карибської кризи датують 14 жовтня 1962 р., коли Радянський Союз і США опинилися на межі виникнення ядерної війни. Приводом до загострення стосунків між двома «наддержавами» стало виявлення американським розвідувальним літаком U-2 доказів розміщення на Кубі радянських ракет середньої дальності, здатних нести ядерні боезаряди.

Подія жовтня 1962 р. передувала американська інтервенція в затоці Кочінос (операція у затоці Свиней), – безуспішна військова операція, здійснена 17 квітня 1961 р. спонсорованою ЦРУ США групою військових найманців з числа кубинських емігрантів (так зв. парамілітарна група «Бригада 2506»). Безуспішними були й інші спроби усунення кубинського лідера Ф. Кастро та економічна блокада. Уряд Куби звернувся до СРСР з проханням надати й воєнну допомогу. Лідер СРСР М. Хрущов погодився надати цю допомогу. Радянське керівництво розробило план розміщення на Кубі ядерної зброї. Причиною такого рішення було й те, що навколо СРСР – у Туреччині й Італії – США розмістили ракети середньої дальності з ядерними боеголовками, які могли досягати об'єктів на території СРСР за 10-15 хвилин. У рамках радянської таємної операції «Анадир» було здійснено перебазування на Кубу військовослужбовців, воєнної техніки та компонентів ядерної зброї [45].

У відповідь президент США Дж. Кеннеді оголосив морську блокаду острова Куба, яка передбачала обшук всіх кораблів, що прямували на острів, з метою недопущення туди радянських військ і зброї. Війська НАТО і країн Варшавського договору були приведені в стан постійної готовності. Таким чином світ підійшов до межі початку нової війни. 24 жовтня 1962 р. п'ять радянських кораблів підійшли впритул до зони блокади і зупинились. Лідери США та СРСР Дж. Кеннеді та М. Хрущов у останню мить (за три години до можливого удару США по Кубі) змогли домовитися. Ця домовленість полягала у взаємних поступках обох країн:

- СРСР забирають ракети з Куби і допускають туди інспекторів ООН;
- США демонтують у піврічний термін свої ракети в Туреччині та не роблять спроб перевороту на Кубі.

Після цих подій між керівництвом США та СРСР була встановлена постійна гаряча лінія [45] та здійснено перші кроки до послаблення міжнародної напруженості.

Отже, Карибська криза 1962 р. була очевидним дітищем «холодної війни» та закономірним наслідком конфронтації між США і СРСР, що супроводжувалася в ту пору політикою взаємних погроз, шантажу та «брякання зброєю», а також результатом антикубинської політики США.

Уроками Карибської кризи 1962 р. можна вважати саме те, що:

- Радянський Союз надав Кубі належну допомогу в критичний період кубино-американського протистояння;

- воєнна допомога та участь СРСР в Карибській кризі забезпечили захист кубинського революційного режиму від зовнішньої агресії, загрози з боку контрреволюційних формувань і економічної блокади США, а також до певної міри сприяли запобіганню подальшим інтервенціям США в країнах Латинської Америки та Карибського басейну;

- дії СРСР з позиції сили і демонстрація загрози ракетного-ядерного удару по США були реальним стримуючим фактором, який дозволив привести до рівності протистояння двох «наддержав» та змусив США вступити в діалог з Радянським Союзом на паритетних засадах;

- після врегулювання Карибської кризи розпочалися практичні пошуки шляхів до загального послаблення міжнародної напруженості та розрядки як способів збереження людської цивілізації;

- мирне розв'язання Карибської кризи стало можливим завдяки політичному реалізму Дж. Кеннеді, який у вирішальний момент цієї кризи прийняв відповідальне рішення щодо відмови від акції, яка могла викликати світову термоядерну війну, та тій обставині, що президент США Дж. Кеннеді й радянський лідер М. Хрущов були вільні у виборі дій. Американський політичний істеблішмент і войовничо налаштовані кола обох держав суттєво не перешкоджали їм у переговорах та прийнятті відповідальних рішень.

Уроки Карибської кризи і гонка озброєнь, що виснажувала економіку держав, змусили основних світових гравців здійснювати поступові кроки на взаємне обмеження озброєнь та утримання від подальшого розповсюдження зброї масового ураження. Вихід з кризи двополусної моделі міждержавних стосунків вимагав від сторін у якості взаємної гарантії та припинення гонки озброєнь і поступового зниження мілітарного потенціалу, а також – більш скоординованої взаємодії з впровадження нових високих технологій, обмеження у виробленні та застосуванні неядерних видів зброї масового ураження.

Отже, від самої першої спроби військових найманців здійснити інтервенцію в затоці Кочінос з метою повалення кубинського уряду на чолі з Ф. Кастро, реальної загрози США в безпосередній близькості від її кордонів та до остаточного вирішення питання Карибської кризи (1962 р.) за участю лідерів двох провідних держав світу на той час можна провести певні аналогії з подіями Східноукраїнської кризи (2014-2020 рр.), загрозою наближення НАТО до кордонів РФ і ймовірного вирішення цієї кризи за безпосередньої участі президентів РФ та України, але не слід це розуміти в буквальному розумінні та намагатися використати досвід подій та уроки Карибської кризи так би мовити «під копірку». У цьому питанні для формування вираженого підходу при проведенні послідовної політики України у сфері забезпечення національної безпеки і оборони, зовнішньої політики та міжнародних відносин, на наш погляд, вкрай важливо послідовно і неупереджено проаналізувати події Східноукраїнської кризи та реальну ситуацію щодо виконання обома сторонами Мінських домовленостей – Мінського протоколу від 5 вересня 2014 р. [46], а також можливості більш активного залучення європейської спільноти і США в контексті виконання міждержавного документу про гарантії безпеки у зв'язку з

приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї – Будапештського меморандуму, підписаного 5 грудня 1994 р. лідерами України, Росії, Великобританії та США [47].

Дослідження подій Карибської кризи 1962 р. залишається важливим для розуміння особливостей новітньої фази суперництва між провідними державами світу і феномену нової «холодної війни».

Список використаних джерел і літератури

1. Віднянський С.В. «Холодна війна». *Юридична енциклопедія*. [У 26-и т.]. Т. 6. К. : Вид-во «Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана», 2004. С. 338.
2. Толстов С.В., Фесенко М.В. Феномен «нової холодної війни» з погляду політології міжнародних відносин. *Міжнародні відносини. Серія «Політичні науки»*. 2019. No. 20. URL: [file:///C:/Users/IVI/Downloads/3821-14000-1-PB%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/IVI/Downloads/3821-14000-1-PB%20(1).pdf)
3. Almond G.A. *The American People and Foreign Policy*. New York : Harcourt, Brace and Company. 1950. 269 p.
4. Burns W.J. The Lost Art of American Diplomacy. *Foreign Affairs*. May/June 2019. Vol. 98, № 3. URL: <https://www.foreignaffairs.com/articles/2019-03-27/lost-art-american-diplomacy>
5. Burnham J. *Containment or Liberation? An Inquiry into the Aims of United States Foreign Policy*. New York : John Day Company, 1953. 256 p.
6. Browne R. US Navy re-launches Cold War era fleet with an eye on Russia. *CNN Politics*. 2018. August 24. URL: <https://edition.cnn.com/2018/08/24/politics/us-navy-fleet-russia/index.html>
7. Garthoff R.L. *The Great Transition: American-Soviet Relations and the end of the Cold War*. Washington, D.C. : Brookings Institution, 1994. XV, 834 p.
8. Kennan G.F. *Memoirs: 1925-1950*. Boston : Little, Brown & Co., 1967. 583 p.
9. Kennan G.F. *The Nuclear Delusion. Soviet-American Relations in the Atomic Age*. New York : Pantheon, 1982. 265 p.
10. Коен С. «Вопрос вопросов»: почему не стало Советского Союза? М. : АИРО-XXI, 2011. 216 с.
11. London K. *How Foreign Policy is Made*. New York : D. Van Nostrand Co., 1949. X, 277 p.
12. Morgenthau H.J. *In Defense of the National Interest: A Critical Examination of American Foreign Policy*. New York : Alfred A. Knopf, 1951. XII, 283 p.
13. Perkins D. *The Evolution of American Foreign Policy*. New York : Oxford University Press, 1948. 187 p.
14. Адамишин А.Л. Советский Союз и революционная Куба. *История внешней политики СССР.1945-1976*. М. : Наука, 1977. Т.2. С. 358-366.
15. Берге И.В. *Историческое недоразумение? «Холодная война» 1917-1990*. М. : Международные отношения, 1996. 304 с.
16. Загладин Н.В. *История успехов и неудач советской дипломатии*. М. : Международные отношения. 1990. 187 с.

17. Зубок В.М. Никто не хотел воевать: еще раз об истоках «холодной войны». *США: Экономика. Политика. Идеология*. 1991. № 10. С. 34-43.
18. Егорова Е.В. *США в международных кризисах*. М.: Наука, 1988. 190 с.
19. Мардонес Г.К. *ЦРУ без маски*. Пер. с исп. с некот. сокр. / Предисл. М.В. Кремнева. М. : Мысль, 1979. 175 с.
20. «Холодная война». *Новые подходы и новые документы* / Отв. ред. М.М. Наринский. М. : Институт всеобщей истории РАН, 1995. 400 с.
21. *Советская внешняя политика в годы «холодной войны» (1917-1985). Новое прочтение* / Отв. ред. Л.Н. Нежинский. М. : Международные отношения, 1995. 512 с.
22. Овинников Р.С. *Зигзаги внешней политики США. От Никсона до Рейгана*. М. : Политиздат, 1986. 400 с.
23. Алексеев А.И. Карибский кризис. Как это было. *Эхо Планеты*. 1988. № 33. С. 26-27.
24. Плешаков К.В. Истоки «холодной войны». *США: Экономика. Политика. Идеология*. 1991. № 4. С. 43-54.
25. Чубарьян А.О. Происхождение «холодной войны» в историографии Востока и Запада. *Новая и новейшая история*. 1991. № 5. С. 3-17.
26. Яковлев Н.Н. *ЦРУ против СССР*. Минск : Изд-во БГУ, 1983. 304 с.
27. Яковлев А.Н. *От Трумена до Рейгана. Доктрины и реальности ядерного века*. М. : Мол. гвардия, 1985. 416 с.
28. Асанов Д. Холодная война. *Большая Советская Энциклопедия*. М. : 1969-1978. Т. 28 (1978). С. 346, ст. 1026.
29. Деменко О.Ф. Нова «холодна війна» та її вплив на формування пріоритетів зовнішньої політики України. *Проблеми всесвітньої історії*. 2020. № 2 (11). С.131-147.
30. Копылов И.П. Главное не проиграть. *Родина*. 1998. № 8. С. 67-69.
31. Костев Г.А. Живыми не ждали. *Родина*. 1998. № 9. С. 60-61.
32. Манжола В.А. «Холодна війна». *Українська дипломатична енциклопедія*. [У 2-х т.]. Т. 2. К. : Знання України, 2004. С. 677-678.
33. *Міжнародні відносини та світова політика: підручник* / Кер. авт. кол. В.Ю. Крушинський; за ред. В.А. Манжоли. К. : ВПЦ «Київський університет», 2010. [863 с.]. С. 61-94.
34. Орлова Т.В. *Історія сучасного світу (XV-XXI століття): навчальний посібник*. К. : Вікар, 2008. 552 с.
35. Толстов С.В. Ознаки та особливості нової «холодної війни». *Зовнішні справи*. 2019. № 4-5. С. 5-10.
36. Тумашов А.В. Політичні аспекти виникнення і наслідки «холодної війни». *Військово-науковий вісник (ЛВІ)*. 2000. Вип. 1. С. 74-94.
37. Тумашов А.В. До аналізу перебігу «холодної війни» та її негативних наслідків. *Військово-науковий вісник (ЛВІ)*. 2001. Вип. 3. С. 167-175.
38. Оруэлл Дж. (Orwell). URL: <https://bigenc.ru/literature/text/2695314>

39. Сич О.І., Мінаєв А.В. *Світ у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст.: основні тенденції політичного та соціально-економічного розвитку*: Навч. посібник. Чернівці : Наші книги, 2010. 72 с.
40. Gordon M., Vines K. *Theory and Practice of American Foreign Policy*. New York : Thomas Y. Crowell Co., 1955. X, 541 p.
41. Morgenthau H.J. The Mainsprings of American Foreign Policy: The National Interest vs. Moral Abstractions. *The American Political Science Review*. 1950. Vol. 44. No. 4. P. 833-854.
42. Quester G.H. Missiles in Cuba, 1970. *Foreign Affairs*. 1971. Vol. 49. № 3. April. P. 429-441.
43. Фултонская речь Уинстона Черчилля. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Фултонская_речь_Уинстона_Черчилля
44. Купина В. Початок «холодної війни». *Цей день в історії*. URL: <https://www.jnsm.com.ua/h/0305Q>
45. Карибська криза. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Карибська_криза
46. Минский протокол. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Минский_протокол
47. Будапештський меморандум. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Будапештський_меморандум

УДК 94:327(73+4)

Данилець В.Л.

ЕНЕРГЕТИЧНА БЕЗПЕКА В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ПОЛІТИКИ США (1969-1974 РР.)

У статті розглядаються оцінки енергетичної кризи 1970-х років, а також пропозиції щодо подолання її наслідків, надані урядовими установами та вищими посадовими особами США. Визначається сутність та особливості стратегічної лінії Вашингтону у переговорах із країнами ЄЕС щодо співробітництва в галузі енергетики. Аналіз документів державного департаменту США допомагає, зокрема, дослідити підходи США та ЄЕС стосовно вирішення питань забезпечення енергобезпеки, а також виявляє основні причини протиріч, що виникали між Новим та Старим Світом на шляху до вироблення спільної стратегії подолання наслідків арабського нафтового ембарго.

Стаття ілюструє формування сучасного періоду історії, де питання, пов'язані з енергетичною і економічною безпекою, стали головною причиною прийняття політичних рішень на всіх рівнях.

Ключові слова: *США, ЄЕС, енергетична безпека, нафта, енергетична криза, нафтове ембарго.*